

MUSZÁJ-HERKULESEK

A forradalom idején távollétükben vagy tiltakozásuk ellenére megválasztott helyi vezetők Szabolcs-Szatmárban¹

Az 1956-os forradalomról és szabadságharcról számtalan információ áll rendelkezésünkre. Sokat tudunk a nemzetközi erőviszonyokról, a főbb eseményekről, az országos vezetőkről, a fegyveres hősookról, a harcokról. Kevésbé feldolgozott viszont a vidéki Magyarország, a kisebb települések forradalom alatti élete.

A forradalom két hetéből alig maradtak meg dokumentumok, hiszen egyrészt a forradalmi bizottságok legfontosabb feladata a rend fenntartása és az igazságtalanságok megszüntetése volt, s az alatt a néhány nap alatt nem fordítottak nagy figyelmet tevékenységük írásbeli rögzítésére. Másrészt a keletkezett dokumentumoknak jelentős részét a biztonsági szervek rögtön a forradalom után begyűjtötték, s nem tudható, hogy hol vannak. Ezért minden olyan irat fontos lehet, amely a forradalommal kapcsolatos.

A Magyar Nemzeti Levéltárban 2015-ben kezdődött meg az a forrásfeltáró munka, amelynek célja, hogy a megyei bíróságokon a forradalom résztvevőinek megbüntetésére lefolytatott perek adatbázisa elkészüljön. Az országos adatgyűjtés 2016-ban befejeződött.

Ezt a munkát a Magyar Nemzeti Levéltár Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Levéltárában is elvégeztük. A forrásfeltárás azonban még mindig nem teljes körű. A megyei bíróság levéltárban őrzött anyaga nem hiánytalan, hiszen a fellebbezés után másodfokra utalt ügyek egy része nem került vissza. A megye legnagyobb, legfontosabb perét, az ún. Szilágyi–Tomasovszky-pert pedig a Debreceni Katonai Bíróság tárgyalta.

A járásbíróságok iratai és az ügyészségek anyaga is feltárára vár. A tanácsok és az MSZMP helyi testületei rendszerint 1957 elején foglalkoztak az általuk ellenforradalomnak nevezett történésekkel. Ezeket is be kell vonni a kutatásba, figyelembe véve, hogy a hatalom szervei elfogultan, egyoldalúan alkották meg véleményüket.

Természetesen a perek anyagát is kritikával kell kezelni, hiszen az ügyészségek és a bíróságok a megtorlás politikai eszközei voltak, a megtörtént eseményekben elsősorban – a korabeli szóhasználat szerint – a népi demokrácia megdöntésére alkalmas momentumok kiemelésére, felnagyítására törekedtek. A tanúk között voltak pártatlanok, de olyanok is, akik a vádlottat igyekeztek besározni, a perbe fogottak pedig többnyire igyekeztek cselekményüket minél jelentéktelenebbnek feltüntetni, hogy az életüket

¹ A 23. Szabolcs-szatmár-beregi Nemzetközi Levéltári Napokon, 2016. október 20-án elhangzott előadás szerkesztett változata. Megjelent a Szabolcs-szatmár-beregi Szemle 2016. évi 4. számában a 17–23. oldalon.

megmentsék, vagy a büntetés mértékét csökkentették. A vádlottaknál és a tanúknál is előfordult, hogy megváltoztatták vallomásukat. A pontos rekonstrukciót nem lehet elvégezni, a teljes igazság ezekben az ügyekben sem deríthető ki. A perekből azonban a forradalmi napok sok fontos mozzanata feltárható.

A megtorlás elsősorban a vezetőkkal és a fegyvert fogókkal szemben volt erőteljes az egész országban, őket kiáltották ki a fő ellenségnek. Szabolcs-Szatmár megyében azonban fegyveres ellenállás nem volt. A települési, intézményi és vállalati forradalmi testületekben viszont több százan vettek részt.² A nyíregyházi megyei bíróságon 1957–1958-ban több mint 280 személy ellen folyt eljárás forradalmi cselekmények miatt,³ többségük a nemzeti bizottságok tagja volt.

A forradalmi bizottságok megválasztása az előre meghirdetett gyűléseken történt.⁴ A jelenlévők közvetlenül, a formáságokat mellőzve szavaztak a testületek tagjairól, akik ezután többnyire maguk döntöttek a bizottság elnökéről és a többi tisztség viselőjéről. A szabolcs-szatmári falvakban is ugyanúgy, mint az országban mindenhol, a forradalmi bizottságok vezetői elfogadták a választáson kinyilvánított bizalmat, és rendszerint a forradalom végéig ellátták feladatukat.

Szabolcs-Szatmárban 1957–1958-ban 27 települési, 2 járási és 4 vállalati forradalmi bizottsági elnököt ültettek a megyei bíróságon a vádlottak padjára. Közöttük volt hat olyan személy, akiknek a megválasztása azért volt különleges, mert vagy nem voltak személyesen jelen, és ezért távollétükben ruházták rájuk a feladatot, vagy tiltakoztak a funkcióba kerülésük ellen, végül azonban meghajoltak a többség akarata előtt. Őket nevezhetjük Ady után Muszáj-Herkuleseknek. Sorsuk azért méltó figyelmünkre, mert az átlagosnál jobban modellálják a mindnyájunk előtt gyakran megjelenő, de a forradalmi helyzetekben különösen kiélesedő dilemmát: mi az, ami vállalható, hol húzódik a személyes felelősség határa.

A megválasztás körülményei

A települések nemzeti bizottságait általában a forradalom felsőbb (járási) szerveinek utasítására meghirdetett gyűléseken a résztvevők választották meg. Pontos koreográfia nem létezett, többnyire nyílt szavazással döntöttek a tagokról.

A járási nemzeti bizottság Szamoszszegen október 28-ára, vasárnapra rendelte el a választást.⁵ A jelenlévők a 64 éves Puskás Ferenc gazdálkodót távollétében választották

² A forradalom idején megválasztott testületeket több névvel illették, ezeket a megnevezéseket gyakran felváltva használták: munkástanács, forradalmi tanács, nemzeti bizottság.

³ Az egész megyében egy korabeli összesítés szerint 387 forradalmi bizottsági tagot vontak felelősségre. Lásd Az 1956-os forradalom utáni megtorlás Szabolcs-Szatmár-Bereg megyei dokumentumai, I/5. Nyíregyháza. Összeállította Dikán Nóra. Nyíregyháza, 1993. 513–520.

⁴ A gyűlések meghirdetése és megtartása között általában 1-2 nap telt el.

⁵ Magyar Nemzeti Levéltár Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Levéltára (a továbbiakban MNL SZSZBML), XXV. 21. Nyíregyházi Megyei Bíróság (a továbbiakban XXV. 21.) B. 1551/1957.

be a bizottságba. A lakásán közölték vele az eredményt, hogy a tagság úgy döntött, ő legyen az elnök.

Rakamazon a tüntetések október 27-én kezdődtek meg, 28-án a tanácsházát támadták meg a tüntetők, sok iratot elégettek. Ezen a napon, vasárnap a vb-titkár közreműködésével megválasztották a település munkástanácsát.⁶ Pózer Mihály 44 éves földműves a délelőtti mise után éppen ebédelt, amikor két ember jelent meg a lakásán, hogy menjen a tanácsházára, mert őt is megválasztották községi tanácstagnak. Szabadkozott, hogy rokkantsága és az őszi munkák miatt nem tudja elvállalni a megbízást. A küldöttek azzal érveltek, hogy a tanácsházán lévők addig nem távoznak el, amíg oda nem megy. Pózer elment a gyűlésre, ahol a jelenlévők „Éljen Pózer Miska, éljen az elnök!” kiáltásokkal fogadták. Itt is elmondta, hogy a répája, burgonyája még a földben van, maradt még munkája a mezőn. Az emberek megígérték, hogy inkább segítenek, csak vállalja el. Pózer kijelentette, hogy „ha mindenben elfogadják az én utasításaimat és rendelkezéseimet betartják, azzal a feltétellel elvállalom az elnökséget.” Az a cél vezérelte, hogy megakadályozza a további pusztítást a tanácsházán, ahol már eddig is nagy rombolást végeztek, sok iratot elégettek, szétszórtak.

Dombrádon az első nemzeti bizottság összehívását október 26-án a tanácselnök kezdeményezte. Erre meghívták dr. Bereczky Zsigmond 48 éves tanítót, aki azonban nem ment el a gyűlésre. Október 28-án egy ötfős küldöttség kereste fel a tanító urat a lakásán, hogy délután 2 órakor jelenjen meg az újabb választógyűlésen.⁷ Ennek eleget tett, s ott megválasztották a munkástanács elnökének. Ekkor egy rövid beszédben kijelentette: „Most olyan rendszert csinálunk, ami jó lesz.” A bosszútól azonban intette a jelenlévőket.

A 43 éves dr. Lingvay Pált – aki ekkor munkásként kereste a kenyerét – október 27-én beválasztották munkahelyén, a nyíregyházi MÁV-állomáson a munkástanácsba. Október 28-án este a kemecsei forradalmi tanács megválasztásának kezdetén még nem volt jelen,⁸ de Nyíregyházáról visszaérkezve – ahol a MÁV-munkástanács ülésén vett részt – bement a kivilágított moziba, ahol leült az ajtó melletti székre. A szomszédjától megtudta, hogy milyen választás zajlik. A pódiumon nem tudták, hogy Lingvay Pál a helyiségben tartózkodik. A jelölőbizottság egyik tagja az ő nevét kiáltotta, javasolva a forradalmi tanács elnökének. Lingvay ekkor felállt, el akart távozni, az ajtóban azonban megfogták, visszahúzták és előre vitték. Tiltakozott a megválasztása ellen, hiszen akarata és tudta ellenére történt. Családi körülményeire, 4 fiatalos gyermekére, távol lévő munkahelyére, büntetett előéletére hivatkozott, és kijelentette, hogy nem vállalja el a megbízást. Elmondása szerint a tömeg szinte erőszakkal rátámadt, hogy el kell vállalnia. Azért engedett a kényszerítésnek, hogy csillapítsa indulatukat, és hogy Kemecsen ne történjék más településekhez hasonló atrocitás.

⁶ Uo. B. 720/1957.

⁷ Uo. B. 1115/1957.

⁸ Uo. B. 1327/1957.

Szamosangyaloson október 27-én, szombaton zajlott le a munkástanács választása, a 28 éves Domahidy László kőműves az elnök helyettese lett.⁹ Többen azonban azt gondolták, hogy nem jó a tanács összetétele, mivel főleg osztályidegenek alkotják, újat kell választani. Az előző elnök, Fekete Ignác tanító is lemondott, arra hivatkozva, hogy a járási értelmiségi kör elnöke lett. 29-én új bizottságot hoztak létre.¹⁰ Ekkor Domahidyt választották meg elnöknek, aki tiltakozott, mondván, „hogy nemrég jött haza a fogságból, nem ismeri az embereket, s maga helyett mást ajánlott”.

Kisvárdán október 28-án a tanácselnök által meghívott emberekből jött létre az első munkástanács. Mivel többen párttól mentes tanácsot akartak, abban egyeztek meg, hogy másnap független munkástanácsot alakítanak az üzemek és hivatalok delegáltjaiból.¹¹ Az 57 éves dr. Bujdos Géza vállalati könyvelő ezen a 29-i gyűlésen nem vett részt, de érte mentek, és közölték vele, hogy megválasztották elnöknek. Szabadkozás után elfogadta a pozíciót.¹² Október 31-én a járás 37 községéből érkeztek delegáltak Kisvárdára a járási forradalmi bizottság megválasztására. Bujdos Géza Kisvárdára egyik küldöttként vett részt a gyűlésen, ahol őt választották meg a járási bizottság elnökének. Érdekes, hogy mivel a rendezvény vége előtt egy fontos ügyben elhívták, itt is csak később tudta meg az eredményt – ugyanúgy, mint 29-én. Még aznap este lemondott a községi forradalmi bizottságban betöltött posztjáról a nagyobb feladatra hivatkozva.

A forradalmi bizottsági elnökök 1956 előtti életútja

Vajon mivel nyerték el a megválasztottak a közösségek bizalmát, annak ellenére, hogy nem voltak jelen a gyűlésen vagy tiltakoztak megválasztásuk ellen? Miért nem mentek el a gyűlésre saját akaratukból, miért ódzkodtak a felelős pozíciótól? Ezekre a kérdésekre az 1956 októbere előtti életútjukban kereshetjük meg a választ.

A megyei bíróságon perbe vont 33 forradalmi bizottsági vezető mind férfi volt. A hat Muszáj-Herkules átlagéletkora 1956-ban 47 év, a legfiatalabb 28, a legidősebb 64 éves volt. A legfiatalabb kivételével mindenki több, mint két évtizeden át dolgozott. Mindnyájan házasságban éltek, négyüknek volt egy-egy gyermeke, Lingvay Pálnak négy.

Mind a vádat emelő ügyészség, mind az ítéletet hozó bíróság – az osztályharcos, marxista szemlélet alapján – nagy jelentőséget tulajdonított annak, hogy milyen volt a vádlottaknak és szüleiknek vagyoni viszonya. Volt, aki kulák családból származott, volt, akinek szülei 400 holddal rendelkeztek 1945 előtt.

Különösen fontosnak tartották a vádlottak 1945 előtti foglalkozását, de a háború utáni 3–4 év alatti tevékenységét is. A vádat igazoló előéleti ténynek tekintették, ha

⁹ Uo. B. 1231/1957.

¹⁰ A peranyagban a gyűlések időpontját többen 1-2 nap eltéréssel adták meg.

¹¹ Részletesebben lásd Néző István írásában: http://beszelamarvany.lapunk.hu/tarhely/beszelamarvany/dokumentumok/tarimenes3_56.pdf 2016.11.17.

¹² MNL SZSZBML, XXV. 21. B. 1115/1957.

valaki 1945 előtt katona volt, de az 1950 előtti megyei és járási hivatalviselés sem volt előnyös. Hiszen hogyan testesítheti meg a szocialista embertípust az, akinek 1950, különösen 1945 előtt jelentősebb pozíciója volt, vagy az, akinek szülei gazdagok voltak? Sehogya, az csak a nép ellensége lehet – állította, sulykolta a hatalom, és ehhez igazodva az ügyészség a vádiratban, a bíróság az ítéletben legelőször erre fektette a hangsúlyt.

1. táblázat
A Muszáj-Herkulesek korábbi és 1956. évi foglalkozása

Név	Korábbi foglalkozás	Foglalkozás 1956-ban
Pózer Mihály	1945 előtt községi segédjegyző	8 holdas földműves
dr. Bujdos Géza	1941–1944-ig vármegyei aljegyző, 1945-től járási főjegyző, 1948-ban nyugdíjazták	vállalati könyvelő
dr. Bereczky Zsigmond	kántortanító	tanító
Domahidy László	középiskolai diák, leventeként harcolt a háborúban	kőműves
dr. Lingvay Pál	1945-ben vármegyei aljegyző, 1949-ben elbocsátották	átrakó munkás a MÁV-nál
Puskás Ferenc	gazdálkodó	19 holdja van

Hárman a tanácsok korszaka előtt a közigazgatásban dolgoztak. Pózer Mihály rakamazi segédjegyző katonaként szovjet hadifogságba esett, 1946 szeptemberében tért haza, de polgári foglalkozásába nem helyezték vissza. Saját földjén gazdálkodott.

Dr. Lingvay Pál az 1930-as évek végén fejezte be a jogtudományi egyetemet.¹³ 1944 márciusában munkaszolgálatosként katonai alakulatba hívták be. Nem sokkal később 6 hónapig amerikai hadifogságba került. 1945 decemberében Szabolcs vármegyei aljegyző lett. 1949-ben államellenes izgatás bűntettével 1 évi börtönre ítélték 3 év felfüggesztéssel, állásából elbocsátották. Négy kiskorú gyermekéről kellett gondoskodnia. A MÁV-nál helyezkedett el átrakó munkásként.

Dr. Bujdos Géza 1939-ben szerezte meg a jogi doktorátust, Szilágy vármegyében lett 1941-ben vármegyei aljegyző, 1944 őszétől Kisvárdán mint tartalékos főhadnagy a sorozást és a bevonulást vezette, majd itt lett járási főjegyző. 1948-ban nyugdíjazták.

Mindhárom közigazgatási szakember mozgástere jelentősen lecsökkent 1945 után, különösen a Rákosi-diktatúrában. Mind egzisztenciálisan, mind lelkiileg szinte össze-roppantották őket. A proletárdiktatúrában esélyt sem kaptak korábbi életük folytatására, deklasszálódtak.

¹³ Az államvizsgákat Csernovicban (ma Ukrajna) tette le.

Puskás Ferenc és Bereczky Zsigmond foglalkozásában ugyan nem történt jelentősebb változás, de nekik is el kellett viselniük a parasztságra és az értelmiségre rázúduló kiszámíthatatlan és súlyos terheket.

Puskás Ferenc 1914 és 1920 között orosz hadifogságban volt. Kulák családból származott, 1945 után 19 holdon gazdálkodott, 1949-ben a közellátást veszélyeztető bűntett miatt 1 hónapi fogházra és 500 Ft pénzbüntetésre ítélték. 1956-ban őt magát is – jogtalanul – kuláknak nyilvánították.¹⁴

Dr. Bereczky Zsigmond 1932-ben megszerezte a tanítói oklevelet, és Dombrádon kezdett el tanítani. 1942-ben elvégezte a jogi egyetemet. 1943-tól 1945-ig tartalékos főhadnagyként harcolt a 2. világháborúban. Hazaérkezése után újra tanítóként dolgozott.

Különösen alakult Domahidy László sorsa is. Apjának 1945 előtt 400 holdas földbirtoka volt. A fiú a nyíregyházi evangélikus Kossuth Lajos gimnáziumba járt. Leventeként a Hunyadi páncélos gránátos alakulatnál szolgált a háború végén. Visszatérése után, 1945 májusában a Szovjetunió elleni összeesküvésben való részvétellel vádolták meg. Fiatal korára tekintettel (18 éves volt) 1946-ban szabadlábra helyezték. Ekkor édesanyjával Ausztriába szökött, 1947-ben visszajött. Azonnal letartóztatták, és a szovjet katonai bíróság 25 évi börtönre ítélte. A büntetését a Szovjetunióban töltötte, 1955-ben engedték vissza Magyarországra, de csak 1956 júniusában térhetett vissza lakóhelyére. Egy állami gazdaságban helyezkedett el, kőművesként dolgozott.

Hárman a közigazgatásban dolgoztak, szakértelmüknek nyilvánvalóan nagy szerepe volt abban, hogy 1956-ban vezetővé választották őket. A más foglalkozást űző közül Bereczky és Puskás falujuk elismert tagjai voltak, Domahidy gazdag földbirtokos család sarjaként szintén ismert volt, 1944 utáni meghurcolása együttérzést váltott ki falujában.

Kis magyar kálvária, amit az 1956 előtti bő egy évtizedben át kellett élniük. Talán ezek az életpasztalatok hozzájárultak ahhoz, hogy óvakodtak a vezető szerepet elfoglalni.

A megtorlás

A bíróságon a vádat mindig leegyszerűsítve fogalmazták meg: a népi demokratikus államrend megdöntésére irányuló mozgalomban való tevékeny részvétel (Pózer Mihály, dr. Bereczky Zsigmond), a népi demokratikus államrend megdöntésére irányuló szervezkedésben való tevékeny részvétel (dr. Lingvaj Pál, Puskás Ferenc). A legsúlyosabb volt ebben a körben a népi demokratikus államrend megdöntésére irányuló mozgalom vezetésének büntette (dr. Bujdos Géza), míg a legenyhébbnek az izgatás számított (Domahidy László). Egyedül Puskás Ferencsel szemben fogalmazták meg egy

¹⁴ A községi tanács határozata elleni fellebbezés után a megyei tanács felmentette a kulákság alól.

köztörvényes vádat is: társadalmi tulajdon sérelmére elkövetett hűtlen kezelés büntetése.¹⁵ A vádaknak megfelelő büntetési tételt rótt ki rájuk a megyei bíróság. Figyelemre méltó, hogy másodfokon a Legfelsőbb Bíróság jelentősen csökkentette a börtönbüntetés mértékét.

2. táblázat
A Muszáj-Herkulesek büntetésének mértéke

Név	Első fok	Másodfok
dr. Bujdos Géza	6 év börtön, 6 évre eltiltás a politikai jogoktól, teljes vagyonelkobzás	5 évi börtön, 6 évre eltiltás a törvényben meghatározott egyes politikai jogaitól, teljes vagyonelkobzás
Pózer Mihály	5 év börtön, 5 évre eltiltás politikai jogoktól, 3 hold földjének elkobzása	1 évi és 6 hónapi börtön, 3 évre eltiltás egyes jogok gyakorlásától, 2000 Ft vagyonelkobzás
dr. Bereczky Zsigmond	3 év börtön, 3 évre eltiltás a politikai jogoktól, 2000 Ft vagyonelkobzás	1 év 6 hónapi börtön, 3 évre eltiltás a törvényben meghatározott egyes politikai jogaitól, 2000 Ft vagyonelkobzás
dr. Lingvay Pál	1 évi börtön, 3 évi próbaidőre felfüggesztve	–
Domahidy László	10 hónap börtön	–
Puskás Ferenc	bűncselekmény hiányában, illetve büntethetőséget kizáró okból felmentés	–

A hat forradalmi bizottsági elnök, miután teljes szívvel elvállalták a közösségük által rájuk rótt megtisztelő, ám nehéz feladatot, minden erejükkel igyekeztek a rendet és a közbiztonságot fenntartani, a bosszúállást és a káoszt elkerülni. Keresték a társadalmi igazságosság és a méltányosság útját, amelyet a rövid két hét alatt nem lehetett beteljesíteni. Bizonyára voltak közöttük olyanok, akik már az első pillanatban látták, hogy a küzdelem az igazságosabb, független Magyarorszáért kudarcra van ítélve. Ez a peres iratokból nem derül ki, az viszont igen, hogy a tömeg erősen presszionálta őket a vezető tisztség elfogadására.

¹⁵ Vele szemben mind a két vádat ejtették.

Mindnyájan a rendpárti forradalom hívei voltak, a konfliktusok enyhítésére törekedtek, a vagyoni- és életbiztonság szavatolását tartották legfontosabb feladatuknak. Mind a hat településen együttműködtek a tanácsi vezetőkkel, megvédték őket a fenyegetésektől, az atrocitásoktól. A városokban lévők és a fegyverrel harcolók iránti szolidaritás szép példáját mutatták Dombrádon és Szamosangyaloson: gyűjtést rendeztek a budapesti és miskolci forradalmároknak.

Néhány napos szerepvállalásukat az új hatalom súlyosan megtorolta. Meghurcolták őket. 1957–1958-ban a Kádár-diktatúra személyes szabadságukat is elvette vagy erősen korlátozta. A forradalmat megtorló perekkel az 1956 előtti időszakra jellemző félelem és rettegés továbbélt az egész társadalomban.

A forradalomban a vidék, a falu volt a csendesebb, a később ébredő. De itt is működésbe léptek az új, demokratikus szervek, amelyekben meghatározó szerepet töltek be a helyi vezetők. A távollétükben vagy tiltakozásuk ellenére megválasztott forradalmi bizottsági elnökök – lehet, hogy – csupán annyiban különböznek a többi sorstársuktól, hogy nem forradalmi hevületből, lelkesült állapotban hozták meg fontos egyéni döntésüket, hanem megfontolás után. Erre addigi életútjuk bőségesen adott okot. Mégis úgy érezték, nem dönthetnek másképp, hiszen felelősséget éreztek közösségükért. Minden bizonnyal úgy gondolták, ahogy Ady Endre írta híres versének első szakaszában:

„Meg kell maradnom Herkulesnek.”

Az utolsó két versszak így szól:

*„Szegény, muszáj-Herkules, állom,
Győzöm a harcot bús haraggal
S késik az álmom s a halálom.*

*Sok senki, gnóm, nyavalyás, talmi,
Jó lesz egy kis hódolás és csönd:
Így nem fogok sohse meghalni.”*

Sorsdöntő állásfoglalásuk után 1956 Muszáj-Herkulesei ugyanúgy, mint a forradalom többi vezetője, a közjót, a commune bonum elvét helyezték előtérbe. Jobbító szándékukért, cselekedeteikért és bátorságukért megilleti őket az utókor tisztelete.